

Piotr Siemiątkowski

BEZPOŚREDNIE INWESTYCJE ZAGRANICZNE W FEDERACJI ROSYJSKIEJ I ICH DETERMINANTY

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia proces napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do Federacji Rosyjskiej w latach 1993–2005, czyli w okresie przemian gospodarczych, na tle inwestycji światowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich napływu do krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Podjęto także próbę wskazania przyczyn zwiększonego zainteresowania gospodarką rosyjską ze strony zagranicznych inwestorów. Tłem do omówienia obecnych warunków inwestowania w Rosji jest zarys przebiegu transformacji społeczno-gospodarczej. Na końcu artykułu przytoczono podnoszone w literaturze obawy co do dalszego klimatu inwestycyjnego.

FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN RUSSIAN FEDERATION AND ITS DETERMINANTS

SUMMARY

The article presents the process of foreign direct investment (FDI) inflows to the Russian Federation in the years 1993–2005 that is, in the period of economic changes against a background of world's investment taking into particular consideration its inflow to the Central and Eastern Europe. An attempt to indicate a reason for the foreign investors' increased interest into the Russian economy has been also made. The background to the current conditions for investment in Russia is an outline course of the socio-economic transformation. At the end of the article the quoted in the literature anxiety about the further investment climate have been referred to.

1. WPROWADZENIE

Federacja Rosyjska to kraj, który uzyskał niepodległość w 1991 roku w wyniku rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). W skład federacji wchodzi 89 republik, krajów, obwodów i okręgów autonomicznych oraz dwa miasta federalne (Moskwa i Sankt Petersburg). Od samego początku istnienia zachodzą w Rosji procesy transformacji ustrojowej, obejmujące zarówno system polityczny, jak i gospodarkę. Z uwagi jednak na głębokie zaszczości, wynikające z dziesiątek lat panowania komunizmu, procesy transformacji przebiegają bardzo powoli. Zaszczości te są trudne do wyeliminowania i zapewne jeszcze długo będą wywierały poważny wpływ na rosyjską gospodarkę. Skłonności do oszustwa, omijanie prawa, brak zaufania do własnego pieniądza, skłonność przedsiębiorców do przechodzenia w szarą strefę, przyzwolenie dla kradzieży majątku państwowego czy negatywny stosunek do cudzoziemców to cechy, które utrudniają szybką transformację społeczno-ustrojową.

Pomimo powyższych trudności w ostatnich latach zauważalne jest znaczne zwiększenie napływu zagranicznych inwestycji do tego największego na świecie kraju. Po latach dominacji innych gospodarek w tym zakresie nastąpił przełom. Inwestorom nie przeszkadza faktyczny brak stabilizacji ekonomicznej, właściwie niedokończona transformacja, ogromny wpływ na decyzje gospodarcze kasty oligarchów czy też ogromne dysproporcje w dochodach ludności. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) w Rosji stanowią znaczącą część ogółu inwestycji lokowanych corocznie w Europie Środkowo-Wschodniej². Kwoty ich napływu zwiększają się ostatnio z roku na rok.

Celem artykułu jest przedstawienie procesu napływu BIZ do Federacji Rosyjskiej w latach 1993–2005, czyli w okresie przemian gospodarczych, na tle inwestycji światowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich napływu do krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Autor podejmuje także próbę wskazania przyczyn zwiększonego zainteresowania gospodarką rosyjską ze strony zagranicznych inwestorów. Tłem do omówienia obecnych warunków inwestowania w Rosji będzie zarys przebiegu transformacji społeczno-gospodarczej.

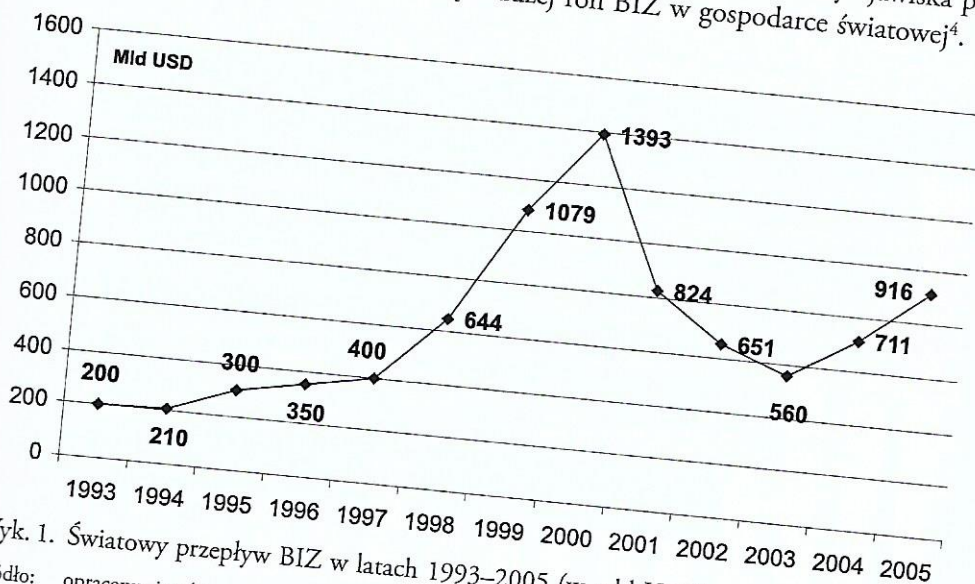
2. NAPŁYWY BEZPOŚREDNICH INWESTYCJI ZAGRANICZNYCH NA ŚWIECIE Z WYSZCZEGÓLNIENIEM EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

W latach 1993–2000 BIZ na świecie wzrastały w dynamicznym tempie. Przepływ BIZ wyniósł w 1993 roku ok. 200 mld USD, a w rekordowym 2000 roku prawie 1400 mld USD. W latach 2001–2003 zanotowano pewien spadek światowych napływów inwestycji. Wiąże się go głównie ze spowolnieniem wzrostu gospodarki

¹ Zob. M. Kozłowska, *Rosja*, [w:] S. Swadźba (red.), *Systemy gospodarcze krajów byłego ZSRR*, AE Katowice, Katowice 2005, s. 76–77.

² Obszar Europy Środkowo-Wschodniej cieszy się w ostatnich latach znacznym zainteresowaniem zagranicznych inwestorów; napływają tu coraz większe bezpośrednie inwestycje zagraniczne.

światowej, z obserwowanym nasyceniem poszczególnych gospodarek inwestycjami oraz wzrostem zagrożenia terrorystycznego³. Niemniej jednak skala napływu inwestycji bezpośrednich pozostawała nadal wysoka. Przytoczone rozmiary zjawiska potwierdzają głoszoną w literaturze tezę o dużej roli BIZ w gospodarce światowej⁴.

Wyk. 1. Światowy przepływ BIZ w latach 1993–2005 (w mld USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Z. Olesiński, *Uwarunkowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych*, [w:] Z. Olesiński (red.), *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne*, Warszawa 1998, s. 40; *World Investment Report 1998. Trends and Determinants*, United Nations, New York and Geneva 1998, s. 361–365; *World Investment Report 1999: Foreign Direct Investment and the Challenge of Development*, New York and Geneva 1999, s. 9; *World Investment Report FDI Policies for Development: National and International Perspectives*, New York and Geneva 2003, s. 249; *World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*, New York and Geneva 2005, s. 303; *World Investment Report 2006. FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*, New York and Geneva 2006, s. 299.

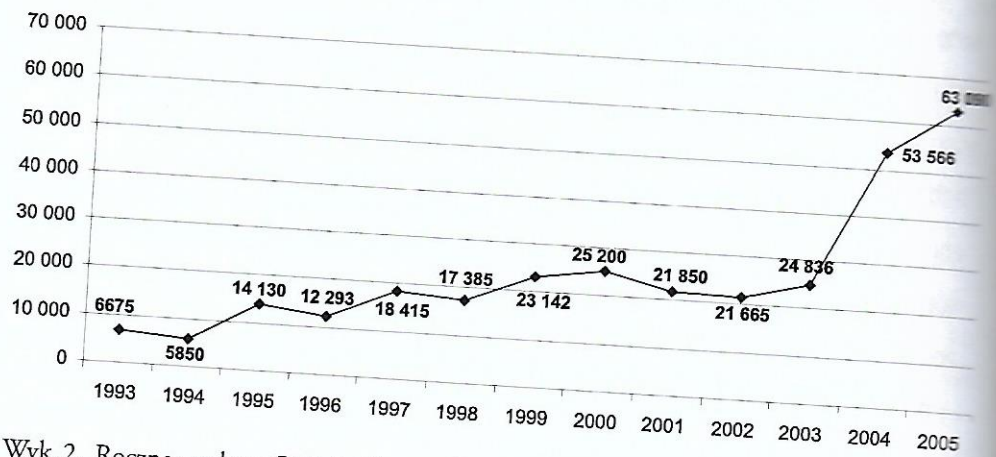
Fakt ponownego, znacznego wzrostu światowych napływów inwestycji w latach 2004–2005 dodatkowo potwierdza ciągle poważną rolę BIZ w światowej gospodarce. Zaprzecza natomiast różnym głosem, które mówią, iż międzynarodowe przepływy kapitału w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych przechodzą w fazę schyłkową. W 2005 roku roczne napływy BIZ sięgnęły wartości ponad 900 mld USD,

³ Ostatni czynnik dotyczy w szczególności USA, w których po atakach z 11 września napływ BIZ zmniejszył się dziesięciokrotnie.

⁴ Zob. np.: J. Dunning, *Determinants of foreign direct investment: globalization induced changes and the role of FDI policies*, Background Paper for the Annual Bank Conference on Development Economics held in Oslo, World Bank, Washington, D.C. 2002; J. Hellen, R. Warżała, *Ocena wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na przekształcenia strukturalne w przemyśle polskim*, [w:] W. Kaniński (red.), *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w podnoszeniu konkurencyjności polskiej gospodarki*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2005, s. 223 i n.

co było trzecim wynikiem w historii. Znaczący udział w przepływach bezpośrednich inwestycji zagranicznych posiadają Wielka Brytania, Stany Zjednoczone i Chiny⁵.

Jak już wcześniej wspomniano, w ostatnich latach dużym zainteresowaniem korporacji transnarodowych cieszy się obszar Europy Środkowo-Wschodniej. W porównanym okresie widoczny jest wyraźny trend wzrostowy. Co więcej trend ten w latach 2004–2005 znacznie zwiększył swoje nachylenie (zob. wyk. 2).

Wyk. 2. Roczne napływy BIZ do Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1993–2005

Źródło: obliczenia własne na podstawie: World Investment Report, UNCTAD, za lata 1994–2006.

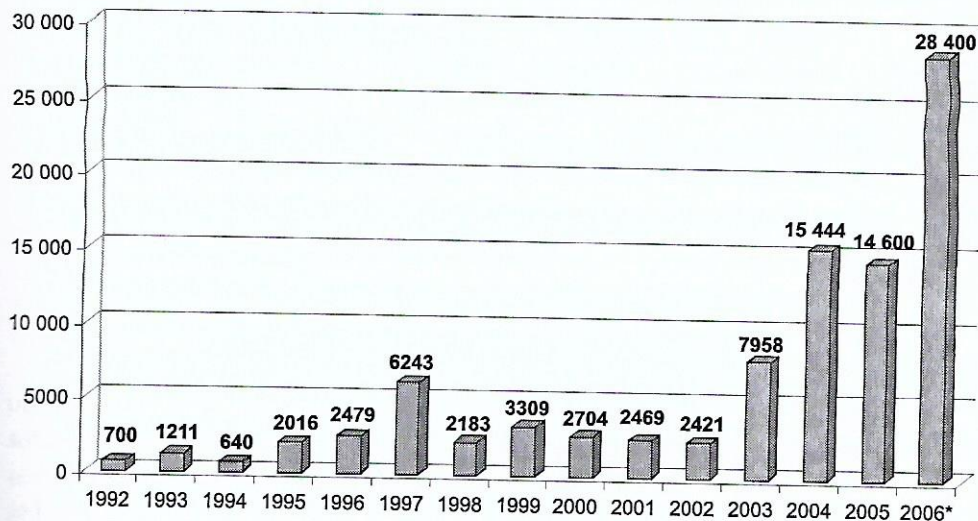
Napływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Europy Środkowo-Wschodniej kształtowały się w latach 1993–2005 nieco inaczej niż miało to miejsce na świecie. Przede wszystkim nie notowano aż tak spektakularnych, kilkukrotnych wzrostów w okresie od 1992 do 2000. Poza tym roczne napływy inwestycji światowych w tym okresie ciągle się zwiększały. W ESW natomiast widoczne są lata, w których roczne napływy BIZ były mniejsze niż w roku poprzednim (np. 1994, 1996, 1998).

Druga różnica polega na tym, że po roku 2000 w ESW nie nastąpił tak znaczny spadek napływu zagranicznych inwestycji, jak to miało miejsce na świecie.

⁵ Zob. *World Investment Report 2006...*, op.cit., s. 299 i n.; P. Siemiątkowski, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Chinach. Skala, struktura i warunki podejmowania inwestycji*, „Przegląd Organizacji” 2007, nr 2, s. 27.

3. BEZPOŚREDNIE INWESTYCJE ZAGRANICZNE W ROSJI NA TLE KRAJÓW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

W napływie BIZ do Federacji Rosyjskiej można wyodrębnić we wskazanym na wyk. 3 czasie trzy wyraźne okresy. Pierwszy to lata 1992–1994, w którym roczne napływy inwestycji były stosunkowo niewielkie. Nie przekraczały 1,3 mld USD.

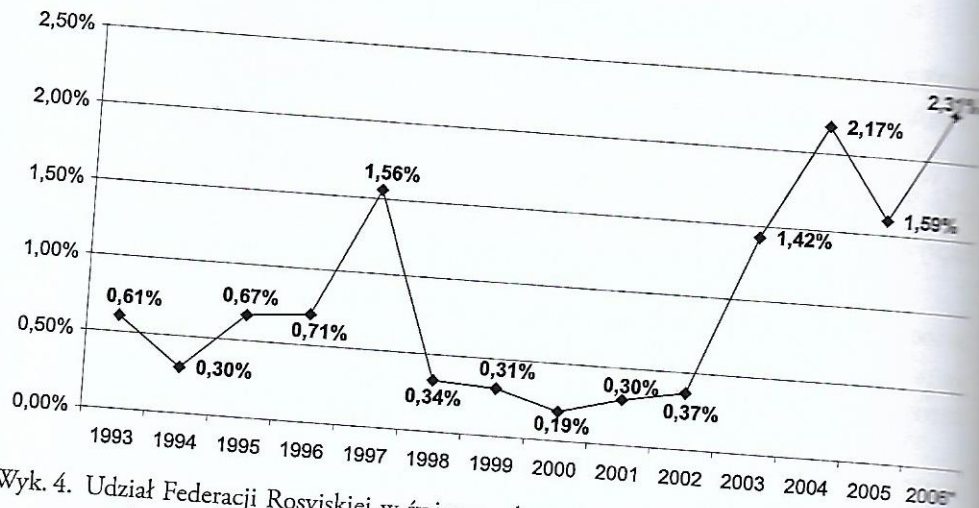
Wyk. 3. Roczne napływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Rosji w latach 1992–2006 (w mln USD)

* Dane za rok 2006 są danymi szacunkowymi (na podstawie wstępnych szacunków UNCTAD).
Źródło: jak dla wyk. 2.

Drugi okres to lata 1995–2002, kiedy to roczne napływy inwestycji były nieco większe – pomiędzy 2 a 3,3 mld USD. Wyjątkiem w tym okresie był rok 1997, kiedy to napływ BIZ zwiększył się jednorazowo aż do ponad 6,2 mld USD. I wreszcie okres trzeci – lata 2003–2006. W tym czasie napływy bezpośrednich inwestycji zagranicznych zwiększyły się znacznie, mieściły się w przedziale od niespełna 8 do aż ponad 28 mld USD w roku 2006⁶. Był to najlepszy dla Rosji okres w historii pod względem napływu zagranicznego kapitału.

Otwarta pozostaje ocena dotycząca skali napływu BIZ do Federacji Rosyjskiej. Pomimo znacznego zwiększenia napływów kapitału w ostatnich latach trudno oprzeć się wrażeniu, że na tak duży kraj napływ inwestycji jest zbyt mały. Wrażenie to potęguje obserwacja skali przepływów BIZ na świecie, a nawet w samej tylko Europie Środkowo-Wschodniej.

⁶ Oczywiście jeśli wstępne dane UNCTAD co do napływu BIZ do Rosji w 2006 roku się potwierdzą.

Wyk. 4. Udział Federacji Rosyjskiej w światowych napływach bezpośrednich inwestycji zagranicznych w latach 1993–2006 (w procentach)

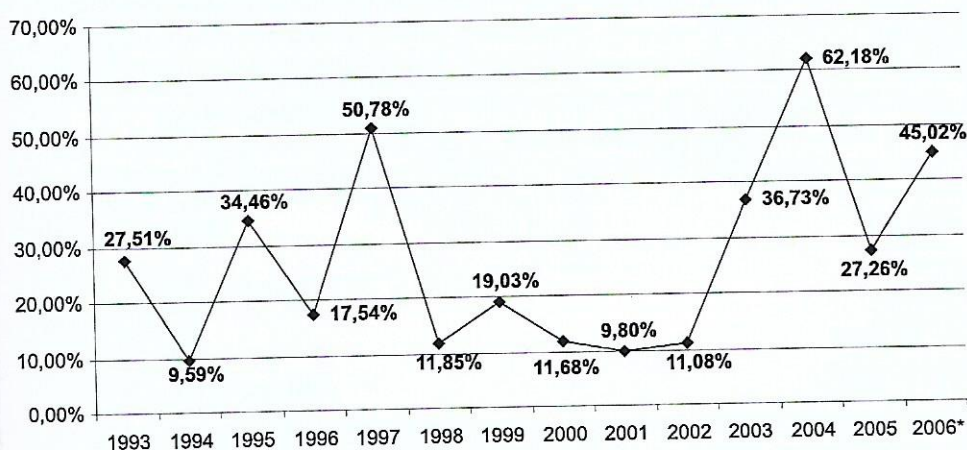
* Dane za rok 2006 są danymi szacunkowymi (na podstawie wstępnych szacunków UNCTAD).
Źródło: jak dla wyk. 2.

Udział Rosji w światowych napływach BIZ w większości lata badanego okresu nie był znaczący (zob. wyk. 4). Można wręcz mówić, iż w latach 1993–2002 dane dotyczące tego zagadnienia wykazywały wręcz trend spadkowy (z wyjątkiem wspomnianego już roku 1997). Badany odsetek kształtował się w przedziale od 0,61% do 0,19% (poza rokiem 1997, kiedy to wyniósł 1,56%). Dopiero w roku 2003 nastąpiła wyraźna poprawa w powyższym zakresie. Udział inwestycji zrealizowanych w Rosji w światowych ich napływach zwiększył się wówczas do 1,42%. Kolejne lata były jeszcze lepsze. Wstępne szacunki wskazują, iż w roku 2006 udział ten może wynieść nawet ponad 2,3%.

Mogłoby się wydawać, że ta ostatnia wartość jest adekwatna do obecnej pozycji gospodarczej Rosji na świecie. Podobny odsetek otrzyma się, sprawdzając udział Rosji w światowym PKB – obecnie około 2,65%⁷. Zdarzało się jednak, że kraje o wiele mniejszym potencjale gospodarki przyjmowały znacznie więcej inwestycji. Nicco inne wnioski można jednak wysnuć, analizując wartości napływu BIZ per capita, przedstawione w dalszej części niniejszego opracowania.

Nieco lepiej wygląda sytuacja w zakresie udziału Rosji w inwestycjach realizowanych w Europie Środkowo-Wschodniej. Udział ten kształtował się różnorodnie w prezentowanym okresie (zob. wyk. 5). Duża dynamika powyższego odsetka wskazuje, iż proces napływu BIZ do badanego regionu, a także do samej Rosji był i jest nadal dość niestabilny.

⁷ Obliczenia własne na podstawie: CIA: World Factbook, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html>.

Wyk. 5. Udział Federacji Rosyjskiej w napływach bezpośrednich inwestycji zagranicznych do krajów Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1993–2006 (w procentach)

* Dane za rok 2006 są danymi szacunkowymi (na podstawie wstępnych szacunków UNCTAD).
Źródło: jak dla wyk. 2.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne zrealizowane w Rosji stanowiły w badanym okresie od niespełna 10% do ponad 62% całości inwestycji zrealizowanych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Ponownie można wyodrębnić tutaj 3 charakterystyczne okresy. Pierwszy, charakteryzujący się wysoką dynamiką oraz w zasadzie wzrostowym trendem obejmował lata 1993–1997. W ostatnim roku udział BIZ zlokalizowanych w Rosji w inwestycjach środkowoeuropejskich wyniósł prawie 51% i był największy w pierwszym wyszczególnionym okresie.

Drugi podokres obejmuje lata 1998–2002. Były to lata względnej stabilizacji udziału BIZ w Rosji w inwestycjach zrealizowanych w Europie Środkowo-Wschodniej. Udział ten kształtował się na poziomie około 11–19%, czyli względnie niskim. I wreszcie ostatni podokres to lata 2003–2006. W tym czasie badany odsetek kształtował się na stosunkowo wysokim poziomie, a w roku 2004 osiągnął najwyższą w historii wartość – ponad 62%. W pozostałych latach kształtował się na poziomie pomiędzy 27 a nieco ponad 45%.

Analizując powyższe dane, można odnieść wrażenie, że wartość napływu BIZ do Rosji jest stosunkowo wysoka. Warto jednak dla porównania prześledzić jeszcze wielkości skumulowanych napływów BIZ do poszczególnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Zasoby inwestycji za lata 1992–2005 największe są w Polsce – ponad 74,5 mld USD. Nieco mniej inwestycji napłynęło właśnie do Rosji, łącznie ponad 64,3 mld USD. Na trzecim miejscu znalazły się Czechy – prawie 51,3 mld USD (zob. tab. 1)⁸.

⁸ Należy jednak na marginesie podkreślić, iż jeżeli wstępne dane UNCTAD potwierdzą się w 2006 roku, Rosja prześcignie Polskę pod względem skumulowanych napływów bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Tab. 1. Wartość skumulowana napływu BIZ oraz wartość skumulowana per capita w latach 1992–2005 w poszczególnych krajach Europy Środkowo-Wschodniej

Lp.*	Kraj	Wartość skumulowana w mln USD	Ludność w mln	Wartość skumulowana per capita w USD
1.	Estonia	8031	1458	5508,23
2.	Czechy	51 298	10 304	4978,45
3.	Węgry	36 097	10 153	3555,30
4.	Słowacja	13 549	5383	2516,99
5.	Polska	74 750	38 650	1934,02
6.	Łotwa	4583	2474	1852,46
7.	Litwa	5581	3706	1505,93
8.	Bułgaria	12 168	8306	1464,96
9.	Rumunia	23 863	22 565	1057,52
10.	Rosja	64 377	147 105	437,62
11.	Ukraina	16 237	50 698	320,26
12.	Białoruś	1965	10 215	192,36

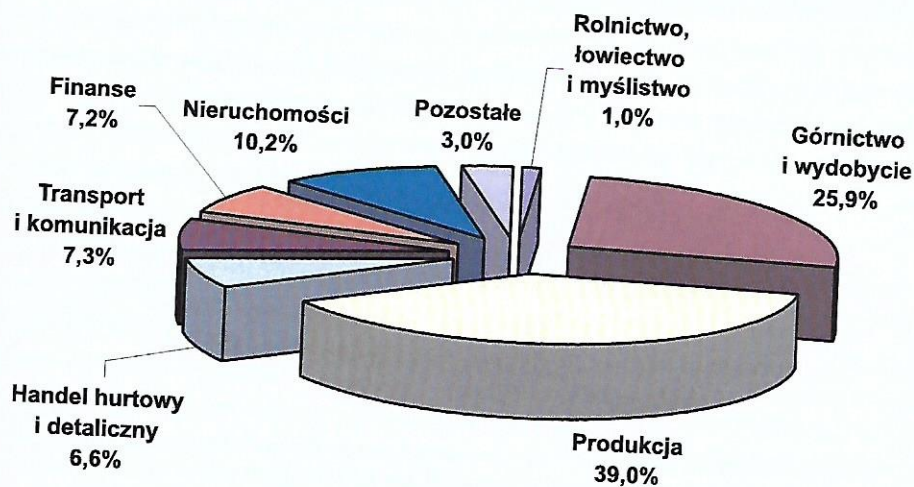
* Kolejność według wartości skumulowanej per capita.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: World Investment Report, UNCTAD, za lata 1994–2006.

Nieco inaczej wygląda sytuacja w tym względzie, jeżeli przeanalizuje się wielkości zasobów BIZ w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Lider poprzedniego zestawienia – Polska znajduje się tutaj dopiero na 5. miejscu. Na pierwszym jest zaś Estonia, dalej Czechy, Węgry i Słowacja. Rosja, której zasoby nominalne BIZ są drugie co do wielkości, per capita zajmuje dopiero 10. miejsce. Zestawienie to pokazuje, jak realnie niewielkie są napływy inwestycji z zagranicy w stosunku do potrzeb rosyjskiej gospodarki.

Oprócz samej wielkości napływu inwestycji do gospodarki niezwykle istotna jest także ich struktura działowo-gałęziowa⁹. Zwiększony napływ BIZ do sektorów związanych z nowoczesnymi technologiami może spowodować znaczne unowocześnienie gospodarki, a tym samym przyspieszony jej rozwój.

⁹ Zob. G. Górniewicz, P. Siemiątkowski, *Wprowadzenie do międzynarodowych przepływów kapitału*, TNOiK, Toruń 2006, s. 148.

Wyk. 6. Struktura skumulowanych BIZ w Rosji według rodzajów działalności gospodarczej (stan na koniec 2005 roku)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Federalnego Urzędu Statystyki Państwowej; http://www.gks.ru/free_doc/2006/rus06e/23-11.htm.

Pod tym względem również sytuacja nie przedstawia się najlepiej. Działy „produkcja” oraz „górnictwo i wydobywanie”, które przyciągają największą wartość inwestycji, nie są zwykle wiązane z nowoczesnymi technologiami. Łącznie ulokowano w nich prawie 65% BIZ zrealizowanych w Rosji w latach 1992–2005. Sektory gospodarki, których przyspieszony rozwój świadczy o wyższym stadium gospodarki, takie jak handel, telekomunikacja czy finanse, nie przyciągnęły jak dotychczas zbyt wielkich bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Po prezentacji skali i struktury napływu BIZ do Federacji Rosyjskiej warto spróbować udzielić teraz odpowiedzi na pytania: dlaczego tak duży kraj przyciągał w przeszłości stosunkowo niewiele inwestycji zagranicznych, dlaczego w ostatnich latach napływ BIZ do Rosji zwiększa się tak dynamicznie? Aby dobrze przeanalizować sytuację w tym zakresie należy przede wszystkim przybliżyć sytuację gospodarczą kraju w badanym okresie. Trzeba pamiętać, że sytuacja ta nie była najlepsza. Lata panowania komunizmu pozostawiły piętno, które do dzisiaj jest wyraźnie widoczne. Niemniej jednak prawie od początku swego istnienia „wolna” Federacja Rosyjska podejmowała próby wejścia na ścieżkę prorynkowych przemian.

4. ZARYS ROSYJSKIEJ TRANSFORMACJI USTROJOWEJ

Pierwsze próby reformowania gospodarki zostały podjęte pod koniec istnienia Związku Radzieckiego, na przełomie lat 1989/1990. Proreformatorskie odłamy rosyjskich władz próbowały ogarnąć i uporządkować sprawy gospodarki rosyjskiego,

upadającego imperium. Specyficzne cechy gospodarki wynikały z dziesięć lat panowania ustroju nastawionego przede wszystkim na produkcję zbrojeniową, czy dominacją przemysłu ciężkiego. Brak rynkowych mechanizmów w gospodarce oraz centralne zarządzanie były ponadto przyczyną ogromnej nierównowagi makroekonomicznej, przejawiającej się np. w wysokiej inflacji czy zadłużeniu państwa. Początkowe próby przywrócenia stabilizacji w gospodarce poprzez jej transformację skierowane były tylko do wybranych sektorów: wydobywczego i związanego z nim przetwórczego oraz sektora finansowego. Nie przyniosły zakładanych efektów, jednak jako plus można wskazać zapoczątkowanie procesów transformacji własnościowej (prywatyzacji). Trzeba przypomnieć, iż na początku lat 90. ubiegłego stulecia rosyjska gospodarka była prawie w całości państwowa. Sektor prywatny wytwarzał zaledwie około 0,7% PKB¹⁰.

Po formalnym rozpadzie ZSRR podjęto próbę wprowadzenia tzw. terapii szokowej, którą zastosowano także m.in. w transformacji gospodarki polskiej. Określono podstawowe założenia reform, przede wszystkim ograniczenie roli państwa w gospodarce, stabilizacja systemu pieniężnego i finansów publicznych, prywatyzacja majątku państwowego, aktywna polityka społeczna, wzmocnienie konkurencyjności gospodarki¹¹.

Brak społecznego i politycznego poparcia dla reform w obliczu katastrofalnej wręcz sytuacji materialnej społeczeństwa spowodował, iż reformatorzy zmuszeni byli odstąpić od twardego wdrażania przyjętych założeń. Przyzwolali także na coraz to więcej kompromisów, często sprzecznych z założeniami terapii szokowej. Musieli walczyć nie tylko z kłopotami gospodarki, ale także z nowopowstającą klasą finansowych oligarchów, którzy niejednokrotnie próbowali przeszkadzać we wprowadzaniu reform rynkowych, lobując w Dumie Państwowej. Doprowadziło to do jeszcze większej zapaszi gospodarce, która w 1994 roku spowodowała np. deficyt budżetowy na poziomie prawie 10% PKB¹².

Sytuację próbowano opanować poprzez cięcia fiskalne pod koniec 1994 i w 1995 roku, jednak deficyt po spadku w 1995 do 3,2% PKB rósł aż do 1998 roku, kiedy to wyniósł 5,6% PKB. Pomimo to umiarkowane sukcesy programu stabilizacji gospodarki i dość szybki wzrost gospodarczy zaczęły przyciągać zagraniczny kapitał krótkoterminowy. Doprowadziło to do powstania długu krótkoterminowego, który przewyższył rezerwy walutowe. W międzyczasie nastąpiło załamanie kursu rubla po jego upłynięciu. Doprowadziło to do potężnego kryzysu walutowego, który odbiś się echem praktycznie na całym świecie¹³.

¹⁰ A. Fourier, *Rosyjska gospodarka '98 – pomiędzy socjalizmem a kapitalizmem*, „Życie i Myśl” 1998, nr 2, s. 53.

¹¹ M. Kozłowska, op.cit., s. 82–83.

¹² M. Dąbrowski (red.), *Russia: Political and Institutional Determinants of Economic Reforms*, CASE, Moskwa–Warszawa 2004, s. 22.

¹³ A. Budnikowski, *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa 2006, s. 416.

Dopiero wybory do Dumy z grudnia 1999 oraz elekcja prezydencka z 2000 roku pozwoliły powrócić do prorynkowej orientacji polityki gospodarczej. Powrócono do programu reformowania gospodarki i całego państwa. Podjęto starania o akcesję Rosji do WTO. Pomimo iż pozostaje jeszcze wiele do zrobienia, a w niektórych obszarach gospodarka zbacza wręcz z drogi do rynku, wydaje się, iż obecnie pojawiają się dogodne warunki do prowadzenia działalności gospodarczej w Rosji. Potwierdzają to zwiększające się w ostatnich latach napływy inwestycji zagranicznych oraz polepszający się klimat inwestycyjny.

5. WARUNKI PODEJMOWANIA I PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ PRZEZ PODMIOTY Z UDZIAŁEM KAPITAŁU ZAGRANICZNEGO

Jedną z najważniejszych determinantów podejmowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych w jakiegokolwiek gospodarce jest jej sytuacja makroekonomiczna. Stabilizacja wewnętrzna i zewnętrzna oraz wysokie tempo wzrostu gospodarczego są sygnałem dla inwestorów, świadczącym o tym, że istnieją warunki do osiągnięcia korzyści z działalności gospodarczej.

Lata 1991–2005, które poddawane są analizie w niniejszym opracowaniu, można podzielić na dwie wyraźnie wyodrębnione części. Pierwsza to lata 1991–1998, w których gospodarka przeżywała ogromne kłopoty. W tym okresie koniunktura gospodarcza nie była najlepsza, a wręcz w ostatnich latach (kryzys walutowy) katastrofalna. Miało to swoje odzwierciedlenie także w kwotach napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do Federacji Rosyjskiej. Jak wskazano wyżej, napływy BIZ w tym okresie nie były na satysfakcjonującym poziomie.

Dopiero po zakończeniu kryzysu gospodarczego, w roku 1999 rozpoczął się okres dobrej koniunktury. Kolejne lata, tj. po roku 1999, okazały się bardzo dobre dla gospodarki. Bardzo szybka stopa wzrostu oraz sprzyjające warunki zewnętrzne (znaczny wzrost cen surowców eksportowych na światowych rynkach) spowodowały także ożywienie w zakresie zainteresowania inwestorów zagranicznych rosyjską gospodarką. Wynikiem tego był omówiony wyżej zwiększony napływ BIZ do Federacji Rosyjskiej. Inwestycje napływały szerszym strumieniem pomimo kilku stosunkowo niekorzystnych parametrów gospodarki.

Tab. 2. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne dla gospodarki Federacji Rosyjskiej w latach 2003–2005 (jeśli nie zaznaczono inaczej, wzrost w procentach w stosunku do roku poprzedniego)

Wskaźnik	2003	2004	2005
Produkcja przemysłowa	7,0	8,3	4,0
Dochody realne ludności	14,9	9,9	8,8
Obroty handlu detalicznego	8,4	12,5	12,0
Eksport	26,7	34,8	34,1
Import	24,8	28,0	28,5
Inflacja	12,0	11,7	10,9
Stopa bezrobocia (w %)	8,6	8,3	7,6
PKB	7,3	7,2	6,4

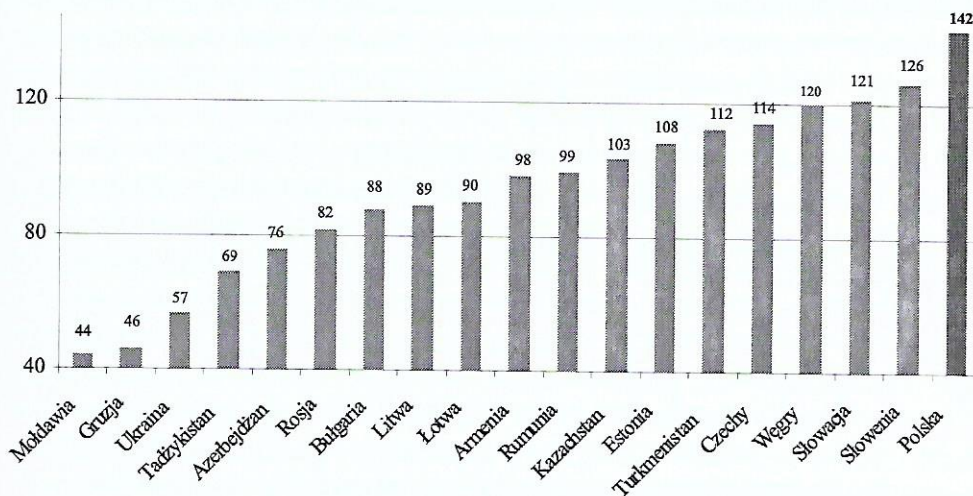
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Federacja Rosyjska. Przewodnik dla przedsiębiorców*, UNIDO, Warszawa 2006.

Obraz gospodarki wyłaniający się z przedstawionych w tabeli danych jest stosunkowo pozytywny. Jednak w ostatnim roku nastąpiło wyhamowanie dynamiki niektórych wskaźników. Dynamika produkcji przemysłowej zmniejszyła się z 7–8% w latach 2003–2004 do 4% w roku 2005. Niższym przyrostem charakteryzowały się także dochody realne ludności. Ich dynamika zmniejszyła się z prawie 15% w roku 2003 do niespełna 9% w 2005.

Na stosunkowo stałym poziomie utrzymują się natomiast w ostatnich dwóch latach roczne przyrosty wolumenu handlu detalicznego (ok. 12%), eksportu (ponad 34%) oraz importu (ok. 28%).

Nieco gorzej wygląda sytuacja w obszarze wzrostu cen. Wskaźnik inflacji co prawda maleje, utrzymuje się jednak nadal na stosunkowo wysokim poziomie – prawie 11%. Niemała jest także stopa bezrobocia. Wyniosła ona w 2005 roku 7,6%. Nadzieję budzi jednak jej spadkowy trend, który można zaobserwować w całym wskazanym okresie.

Wreszcie na koniec najważniejszy ze wskaźników – roczny wzrost produktu krajowego brutto. Parametr ten kształtował się na stosunkowo wysokim poziomie. W latach 2003–2004 było to ponad 7%. W 2005 roku dynamika wzrostu nieco osłabła i wyniosła 6,4%. Pomimo wysokich wskaźników wzrostu potrzeba jeszcze długiego czasu, aby Rosja odtworzyła produkt krajowy brutto z początku transformacji ustrojowej, czyli z przełomu lat 80. i 90.

Wyk. 7. Realny PKB w 2004 roku (rok 1989 = 100)

Źródło: EBRD, Transition Report.

W 2004 roku realny produkt krajowy Rosji wyniósł zaledwie 82% poziomu z roku 1989¹⁴. Jest to wynik stosunkowo słaby. Federacja Rosyjska wyprzedziła tylko kraje o stosunkowo niskim stopniu rozwoju, takie jak Mołdawia, Gruzja, Ukraina, Tadżykistan czy Azerbejdżan. Pozostałe kraje byłego bloku wschodniego charakteryzują się znacznie wyższym tego typu wskaźnikami. Najwyżej plasuje się pod tym względem Polska, której PKB w roku 2004 stanowił aż 142% produktu z roku 1989.

Rząd próbuje uporządkować także kwestie związane z opodatkowaniem. W latach 2004–2005 nastąpiło znaczne uproszczenie systemu podatkowego Federacji Rosyjskiej, połączone z likwidacją niektórych podatków¹⁵. Podstawowy podatek płacony przez przedsiębiorstwa to podatek od zysku. Jego stopa wynosi obecnie 24%¹⁶. Nie jest więc najniższa, porównując z innymi krajami regionu, np. Słowacją czy ostatnio Bułgarią.

Stosunkowo niska jest za to stawka podatku od dochodów osób fizycznych. Od 2001 roku wprowadzono tu słynny już podatek liniowy, a jego stawkę ustalono na 13%.

Trzecim z podstawowych podatków jest VAT. Obłożona nim jest sprzedaż towarów i usług wyprodukowanych na terenie Federacji Rosyjskiej, a także dóbr importowanych na jej terytorium. Rosyjskie ustawodawstwo podatkowe wyróżnia trzy stawki VAT: 0%, 10% oraz stawkę podstawową – 18%. Obniżonymi stawkami

¹⁴ Por. W. Wilczyński, *Polski przełom ustrojowy 1989–2005. Ekonomia epoki transformacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 2005, s. 169.

¹⁵ Por. J. Głuchowski, E. Jasiński, *Opodatkowanie dochodu zagranicznych osób prawnych i fizycznych w Federacji Rosyjskiej*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu” 2001, nr 1(1), s. 146.

¹⁶ Przed rokiem 2002 stopa podatku od zysku przedsiębiorstw wynosiła 35%.

objęte są w Rosji towary i usługi o szczególnym znaczeniu dla gospodarki oraz te, które posiadają szczególne znaczenie społeczne. Dla przykładu stawką zerową objęte są towary eksportowane oraz usługi związane z eksportem, usługi związane z przestrzenią kosmiczną oraz towary i usługi dla placówek dyplomatycznych. Stawką 10% obłożone są towary i usługi o szczególnym znaczeniu społecznym, takie jak artykuły rolno-spożywcze, towary dla dzieci, prasa, a także podstawowe leki i urządzenia medyczne.

Sam wysoki wzrost gospodarczy, łącznie nawet ze stabilną sytuacją gospodarczą nie jest oczywiście gwarantem przyciągnięcia inwestorów zagranicznych. Musi zaistnieć także odpowiedni klimat polityczny, sprzyjający przyciąganiu kapitału obcego.

Sytuacja taka pojawiła się właściwie dopiero w 1999 roku, kiedy to działalność inwestorów zagranicznych została uregulowana prawnie przez dwie ustawy: Ustawę o działalności inwestycyjnej w Federacji Rosyjskiej realizowanej w formie nakładów inwestycyjnych oraz Ustawę o zagranicznych inwestycjach w Federacji Rosyjskiej¹⁷. Pierwsza z nich reguluje działalność inwestycyjną ogółem na terenie Rosji. Najważniejsze z punktu widzenia tego opracowania jest w omawianej ustawie zrównanie praw i obowiązków inwestorów niezależnie od formy własności. W stosunku do inwestycji zagranicznych ustawa wskazuje, że nadrzędne nad nią znaczenie mają umowy międzynarodowe zawarte przez państwo.

Ustawa o zagranicznych inwestycjach w Federacji Rosyjskiej zapewnia właściwie podstawowe, przyjęte w praktyce międzynarodowej, prawa obcym podmiotom gospodarczym. Gwarantowana jest więc zasada traktowania narodowego, arbitraż międzynarodowy, swoboda transferu zysku czy zabezpieczenie inwestycji ze strony państwa.

Ochrona polega na możliwości domagania się rekompensaty ewentualnych strat powstałych w wyniku bezprawnych działań organów państwa, a także w wyniku zaniechania przez nie określonych czynności. Jednym z ważniejszych praw inwestorów gwarantowanych przez omawianą ustawę jest tzw. stabilność ekonomiczna, która polega na tym, że inwestorom gwarantuje się niezmiennność na okres do 7 lat od momentu rozpoczęcia przedsięwzięcia, warunków prowadzenia działalności gospodarczej zależnych od państwa (podatki, nowe ograniczenia). Warunkiem jest minimum kapitału zagranicznego w inwestycji na poziomie 25%. Zapewnienie takie dotyczy także projektów priorytetowych.

Rosja gwarantuje także dowolność w dysponowaniu legalnie wypracowanymi na terytorium Federacji zyskami, łącznie ze swobodnym transferem ich za granicę.

Korzystnym rozwiązaniem dla inwestorów jest możliwość inwestowania w Specjalnych Strefach Ekonomicznych (SSE)¹⁸. Strefy mają na celu stworzenie dobrych

¹⁷ Federacja Rosyjska. Przewodnik dla przedsiębiorców, UNIDO, Warszawa 2006, s. 171.

¹⁸ Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady RP w Moskwie, <http://www.polweh.ru/pl-sse/indexp.shtml>.

warunków rozwoju biznesu, a przez to przyspieszenie rozwoju konkretnych regionów kraju. Inwestor zagraniczny musi uzyskać zgodę rządu na wejście do SSE i zarejestrować się jako rezydent SSE. Pozwoli to uzyskać ulgi i preferencje przysługujące tego typu inwestorom. Przepisy prawa wyznaczają minimalny poziom wartości inwestycji na poziomie 10 mln EUR. Stanowią także tzw. stabilność prawną, która gwarantuje niezmiennosć warunków prowadzenia działalności na poziomie nie gorszym niż w momencie uruchamiania inwestycji.

Specjalne preferencje dotyczą zwolnień z podatku od zysku, podatku od majątku firmy i podatku ziemskiego, obniżenia stawek jednolitego podatku socjalnego czy zwolnień podatków od majątku i nieruchomości na okres 5 lat.

Gospodarka rosyjska jest wysoce zbiurokratyzowana. Wszelkie procedury prawne trwają miesiącami, tak więc inwestycja powinna być zaplanowana odpowiednio wcześniej. Potwierdzają to dane zawarte w dorocznym raporcie Banku Światowego Doing Business 2007. Federacja Rosyjska zajmuje w rankingu ogólnie pojętej swobody działalności gospodarczej 96. miejsce. Względem roku poprzedniego jest to zmiana pozycji o 1 (awans z miejsca 97.). Powyższy raport analizuje różnorodne kryteria związane z podejmowaniem działalności gospodarczej. Ocena Rosji w zakresie poszczególnych obszarów nie jest jednolita. Jedne z nich oceniane są lepiej, inne gorzej. I tak np. w zakresie wprowadzania w życie kontraktów Rosja uplasowała się na 25. miejscu. Jednym z lepiej ocenianych kryteriów jest też tzw. uruchamianie biznesu. W tym obszarze zanotowała Rosja 33. miejsce. Składają się na nie takie składowe, jak liczba procedur (7), czas – w dniach (28), koszty – jako procent dochodu narodowego per capita (2,7), oraz minimum kapitału – również jako procent dochodu narodowego per capita (3,4).

Do najgorzej ocenionych obszarów zaliczono obszar wydawania licencji. Rosja znalazła się tutaj na 163. miejscu. Na tak słabą ocenę złożyły się takie kryteria, jak liczba procedur (22), czas (średnio 531 dni) oraz koszty jako procent dochodu narodowego per capita (275,3). Równie słabo Bank Światowy ocenił łatwość zaciągnięcia kredytu – 159. miejsce¹⁹.

Federacja Rosyjska jest krajem ogromnym. Atrakcyjność inwestycyjna poszczególnych regionów nie jest więc jednakowa. Chodzi tu zarówno o potencjał gospodarczy, jak i ryzyko inwestycyjne. W tym zakresie zaszły w ostatnich latach znaczne zmiany. Polegają one na przekierowaniu strumienia inwestycji z Moskwy, gdzie do 1997 roku napływała większość zagranicznych kapitałów do innych obwodów. W 2004 roku najwięcej inwestycji napłynęło do obwodu sachalińskiego (34,7%). Do obwodu moskiewskiego napłynęło zaledwie niecałe 20% BIZ.

¹⁹ Por. E. Kulesza, I. Sobczak, *The role of the local government in the development of small and medium-sized enterprise industry on the border area (the case of Polish-Russian borderland)*, V International Conference Of Doctoral Students, Wydawnictwo UMK, Toruń 2001, s. 41.

6. PODSUMOWANIE

Ogromny potencjał gospodarczy Rosji sprawia, iż interesuje się nią w ostatnich latach coraz większa liczba inwestorów zagranicznych. Sprzyja temu także odpowiedni klimat inwestycyjny. Jego polepszenie dostrzegają menadżerowie zagranicznych korporacji. Na bazie ich opinii międzynarodowa agencja A.T. Kearney tworzy FDI Confidence Index, czyli indeks atrakcyjności inwestycyjnej. W ostatnim wydaniu tego zestawienia z 2005 roku Federacja Rosyjska zajęła bardzo dobrą, 6. pozycję²⁰. Należy także zaznaczyć, iż pozycja ta poprawiła się o 5 punktów (z 11.) w stosunku do roku 2004.

Niestety można wskazać także przeszkody, które w przyszłości mogą zniechęcić inwestorów oraz spowodować pogorszenie stanu gospodarki jak i klimatu inwestycyjnego. Dwie najważniejsze z nich to polityczna „awanturczość” oraz powrót do własności państwowej. Ta pierwsza cecha polega na tworzeniu międzynarodowej atmosfery wokół Rosji nastawionej na wykreowanie mocarstwowości. Wydaje się, że ciągle jeszcze za wszelką cenę rządzący Federacją chcą przywrócić kluczową, międzynarodową pozycję krajowi, który dopiero co wychodzi z ogromnego kryzysu gospodarczego. Czołgi i armaty będące na pierwszym miejscu przed rokiem 1990 zostały zastąpione przez surowce energetyczne, jak ropa naftowa i gaz. Rząd szafuje nimi, zmuszając od czasu do czasu społeczność międzynarodową do różnorodnych ustępstw. Tworzy to niestety atmosferę, która odbija się negatywnie na obrazie Rosji w oczach zagranicznych inwestorów.

Druga wspomniana kwestia powoduje stopniowe ograniczanie roli mechanizmu rynkowego w alokacji zasobów gospodarczych. Wystarczy przytoczyć dwie liczby. W 2005 roku udział sektora prywatnego w wytwarzaniu PKB wyniósł 65%. Oznacza to spadek względem roku 2000 o 5 punktów procentowych²¹.

Druga rzecz dotyczy koncernów państwowych. Przykładem niech będą konsorcja z kluczowej branży gospodarki – branży naftowej. Udział tego typu firm będących własnością skarbu państwa w wydobywaniu ropy naftowej zwiększył się w 2005 roku względem 2003 z 16 do 35%. W tym samym czasie udział koncernów prywatnych w tego typu działalności zmniejszył się z 84 do 65%²².

W ocenie autora dzisiejsze zainteresowanie inwestorów zagranicznych gospodarką Federacji Rosyjskiej jest dzisiaj naturalne. Główną przyczyną jest szalenie chłonny i perspektywiczny rynek zbytu. Jeśli jednak wspomniane wcześniej słabości nie zostaną wyeliminowane, zainteresowanie to może mieć charakter przejściowy.

²⁰ FDI Confidence Index, Global Business Policy Council, Vol. 8, A.T. Kearney, s. 2.

²¹ I. Wiśniewska, „Niewidzialna ręka... Kremla”. *Kapitalizm państwowy po rosyjsku*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2007, s. 6.

²² Ibidem, s. 9.

LITERATURA

- Budnikowski A., *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, PWE, Warszawa 2006.
- CIA: World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html>.
- Dunning J., *Determinants of foreign direct investment: globalization induced changes and the role of FDI policies*, Background Paper for the Annual Bank Conference on Development Economics held in Oslo, World Bank, Washington, D.C. 2002.
- EBRD, Transition Report 2005.
- FDI Confidence Index, Global Business Policy Council, Vol. 8, A.T. Kearney.
- Federacja Rosyjska. Przewodnik dla przedsiębiorców, UNIDO, Warszawa 2006.
- Fourier A., *Rosyjska gospodarka '98 – pomiędzy socjalizmem a kapitalizmem*, „Życie i Myśl” 1998, nr 2.
- Głuchowski J., Jasiński E., *Opodatkowanie dochodu zagranicznych osób prawnych i fizycznych w Federacji Rosyjskiej*, „Roczniki Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Toruniu” 2001, nr 1(1).
- Górniewicz G., Siemiątkowski P., *Wprowadzenie do międzynarodowych przepływów kapitału*, TNOiK, Toruń 2006.
- Hellen J., Warżała R., *Ocena wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na przekształcenia strukturalne w przemyśle polskim*, [w:] W. Karaszewski (red.), *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w podnoszeniu konkurencyjności polskiej gospodarki*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2005.
- Kozłowska M., *Rosja*, [w:] S. Swadźba (red.), *Systemy gospodarcze krajów byłego ZSRR*, AE Katowice, Katowice 2005.
- Olesiński Z., *Uwarunkowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych*, [w:] Z. Olesiński (red.), *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne*, Warszawa 1998.
- Russia: Political and Institutional Determinants of Economic Reforms*, M. Dąbrowski (red.), CASE, Moskwa–Warszawa 2004.
- Siemiątkowski P., *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Chinach. Skala, struktura i warunki podejmowania inwestycji*, „Przegląd Organizacji” 2007, nr 2.
- Wilczyński W., *Polski przełom ustrojowy 1989–2005. Ekonomia epoki transformacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 2005.
- Wiśniewska I., *„Niewidzialna ręka... Kremla”. Kapitalizm państwowy po rosyjsku*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2007.
- World Investment Report 1998. Trends and Determinants*, United Nations, New York and Geneva 1998.
- World Investment Report 1999. Foreign Direct Investment and the Challenge of Development*, New York and Geneva 1999.
- World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*, New York and Geneva 2005.
- World Investment Report 2006. FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*, New York and Geneva 2006.
- World Investment Report FDI Policies for Development: National and International Perspectives*, New York and Geneva 2003.
- Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady RP w Moskwie, <http://www.polweh.ru/pl-sse/indexp.shtml>.

